

УДК 631.155.6:339.9

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ДОТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ПОЗИЦІЙ АПК

О. О. Школьний,
д. е. н., Уманський державний аграрний університет

Розглянуто критерії ефективності системи дотування стосовно умов глобалізації. Проблеми вдосконалення механізмів підтримки аграрного сектора економіки висвітлено в контексті необхідності зміцнення його зовнішньоекономічних позицій.

The efficiency criteria for the subsidization system related to globalization conditions were highlighted. The issues of improvement of support mechanisms in agricultural economic sector were considered in the context of necessity of strengthening of its external economic positions.

ВСТУП

За умов глобальної фінансової кризи виникає необхідність вирішення проблем захисту аграрного сектора економіки. Тиск глобальних конкурентних сил змушує вести пошук ефективних механізмів протекціонізму з урахуванням правил Світової організації торгівлі. Це може бути передумовою збільшення обсягів стратегічних ресурсів та забезпечення прибутковості аграрних формувань. Актуальність даного дослідження визначається важливістю завдань економічної політики уряду щодо нарощування зовнішньоторговельного потенціалу стратегічних галузей, серед яких слід виділити агропромисловий комплекс.

Питанням удосконалення системи дотування в агропромисловому комплексі та визначення шляхів зміцнення його зовнішньоекономічних позицій присвятили праці такі вітчизняні вчені: В. Власов, С. Дем'яненко, А. Діброва, С. Зоря, М. Латинін, О. Могильний, Г. Мостовий, О. Овсянніков, В. Онегіна, П. Саблук, М. Хорунжий та ін. Проте не всі проблеми формування ефективних механізмів підтримки виробників розв'язано. Зокрема, потребують вирішення питання забезпечення теоретико-методологічного обґрунтування заходів протекціонізму в агропромисловому комплексі в умовах глобалізації та сприяння доступу аграрних підприємств до зовнішніх ринків.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

У зв'язку з вступом України до СОТ вітчизняна система підтримки аграрного сектора економіки вимагає кардинального перегляду. Ме-

тою статті є дослідження механізмів зміцнення зовнішньоекономічних позицій АПК за рахунок удосконалення системи дотування. В процесі дослідження використано системно-порівняльний аналіз і синтез, а також абстрактно-логічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічні механізми повинні забезпечувати вимоги Парето-оптимального розподілу факторів виробництва, продукції та послуг. Термін "механізми" можна застосувати до будь-якої взаємодії між економічними суб'єктами як стратегічної гри за умов узгодженості економічних стимулів. Найпростіший механізм можна розглядати у вигляді взаємовідносин між суб'єктами ринку та центром, що складаються з таких стадій:

- надсилання суб'єктом у приватному порядку повідомлення m_i до центру;
- узагальнення інформації на основі всіх отриманих повідомлень та розрахунок очікуваного результату $Y=f(m_i, \dots, m_i)$;
- оприлюднення отриманого результату Y_i , за необхідності, втілення в життя регуляторних заходів [1].

Вітчизняна система дотування виробників сільськогосподарської продукції підлягає критиці з боку науковців та виробників. Серед її недоліків слід відзначити, перш за все, неспроможність забезпечити прибуткове виробництво продукції тваринництва (табл. 1) та збільшення її обсягів.

У сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, де обсяги субсидій

Таблиця 1. Рівень рентабельності виробництва продукції та послуг у сільськогосподарських підприємствах України в 2007 р., у відсотках [2]

Регіони	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція сільського господарства та послуги - усього
Автономна Республіка Крим	23,0	-20,7	11,0
<i>області</i>			
Вінницька	19,1	-19,0	6,3
Волинська	11,6	-6,4	-0,6
Дніпропетровська	38,3	-12,7	21,1
Донецька	22,3	-19,7	-1,3
Житомирська	21,8	-16,3	2,5
Закарпатська	15,8	-19,5	1,8
Запорізька	33,5	-16,3	17,6
Івано-Франківська	10,8	4,4	5,3
Київська	29,7	-6,2	11,3
Кіровоградська	38,6	-22,2	26,8
Луганська	67,9	-24,4	28,6
Львівська	70,4	-10,4	28,6
Миколаївська	19,2	-27,0	8,5
Одеська	13,6	-29,9	2,2
Полтавська	47,1	-4,3	27,6
Рівненська	27,7	-11,1	11,5
Сумська	28,4	-19,8	8,7
Тернопільська	32,1	-13,4	21,8
Харківська	38,2	-18,5	18,8
Херсонська	16,2	-11,2	10,6
Хмельницька	30,8	-13,3	10,4
Черкаська	27,7	-3,1	16,0
Чернівецька	29,1	-4,5	5,8
Чернігівська	46,8	-14,7	17,8
м. Київ	49,5	9,1	43,5

незначні, виробництво продукції тваринництва є рентабельним. Поряд з цим значні обсяги дотування у вказаній галузі в Автономній Республіці Крим, а також у Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Черкаській та інших областях (табл. 2) не сприяли отриманню прибутків. Низькі витрати на виробництво продукції є передумовою здобуття абсолютних та відносних переваг на глобальному ринку, на що вказували економісти-класики. Нині сільське господарство підтримується за рахунок багатьох механізмів. В реальному житті необхідно вирішувати проблеми створення та збільшення робочих місць, захисту окремих галузей економіки від глобальних конкурентів, дотримання позитивного сальдо платіжного балансу, зменшення зовнішньої заборгованості [3].

Основними напрямками державного регулювання економіки на найближчу перспективу, як вважає Г.В. Черевко, повинні бути такі: заходи щодо створення мінімального продовольчого фонду з відповідним матеріально-технічним забезпеченням, уникнення проявів диспаритету в аграрній сфері, пряме державне фінансування окремих підрозділів аграрного сектору, природоохоронні заходи, фінансування соціальної інфраструктури та системи освіти, удосконалення методів кредитування та оподаткування,

формування ефективної інвестиційної політики, втілення в життя принципів ефективного протекціонізму, запровадження економічного планування, контроль за ринковою ситуацією, пряме регулювання обсягів попиту та пропозиції на агропродовольчому ринку [5]. На думку О.М. Могильного, при формуванні державної стратегії конкурентного відтворення аграрного виробництва слід дотримуватися системного підходу із урахуванням таких структурних елементів: експортоорієнтованої моделі взаємодії механізмів регулювання, принципів регулювання, пріоритетних цілей та індикаторів їх досягнення, хронологічних етапів утілення в життя програм регулювання, виконання органами державного управління регуляторних функцій з урахуванням критеріїв їх ефективності, відображення відповідності національним інтересам основних наслідків експортоорієнтованого розвитку агропромислового виробництва, урахування елементів ризику та невизначеності [6, с. 334—335].

Загострюючи увагу на недостатньому науково-методичному обґрунтуванні вказаних питань, А. Діброва відзначає як позитивні наслідки запровадження спеціальних режимів справляння податку на додану вартість у сільському господарстві України (поліпшення фінансового забезпечення товаровиробників, цільовий характер використання коштів, стимулюючий вплив запровадженого механізму на виробників продукції тваринництва), так і негативні риси встановленого механізму підтримки (відсутність стимулів пошуку резервів підвищення ефективності виробництва, додаткове бюджетне навантаження, залежність розміру дотацій від господарської діяльності переробних підприємств, відсутність належної регламентації регуляторної програми та обумовленого кола учасників). Звідси випливає необхідність перегляду пільг щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників і часткової заміни їх бюджетним фінансуванням [7].

Ринкам з досконалою конкуренцією притаманні такі риси: велика кількість економічних агентів з незначною ринковою часткою і неспроможність їх впливу на кон'юнктуру, сталий ефект масштабу, уніфіковані характеристики продукції різних виробників, відсутність вхідних і вихідних ринкових бар'єрів та умов для інформаційної асиметрії й преференційної

Таблиця 2. Державна підтримка сільського господарства в Україні за рахунок бюджетних дотацій у 2007 р., млн грн. [4]

	Отримано коштів		
	для підтримки виробництва продукції рослинництва	для розвитку тваринництва	за іншими напрямками державної підтримки
Автономка Республіка Крим	107,3	83,4	40,6
<i>області</i>			
Вінницька	34,5	36	49,9
Волинська	7,7	38,4	17
Дніпропетровська	47,5	108,1	61,2
Донецька	32,9	57,8	30,9
Житомирська	20,5	16,1	17,3
Закарпатська	3	2,3	3,2
Запорізька	35,9	31,8	30,2
Івано-Франківська	3	13,8	17,6
Київська	31,8	174,9	58,4
Кіровоградська	32,8	8,7	42,6
Луганська	18,4	20	35,1
Львівська	7,5	18,7	13,7
Миколаївська	44	8,3	26,4
Одеська	72,8	19,7	79,3
Полтавська	35,9	44,6	43,5
Рівненська	9,9	19,6	10,7
Сумська	19,5	21,2	17,9
Тернопільська	17,3	11,5	25
Харківська	28,7	38,9	29,1
Херсонська	51,8	10,9	112,3
Хмельницька	21,1	21,3	30,8
Черкаська	27,4	81,1	31,7
Чернівецька	3,2	12	5,1
Чернігівська	31,9	31,1	22,8
м. Київ	22,8	9,8	8

поведінки суб'єктів підприємництва. За таких обставин відсутня потреба в субсидуванні товаровиробників. Однак на разі характеристики ринків сільськогосподарської продукції та продовольства не відповідають умовам досконалої конкуренції, що визначає необхідність регуляторних механізмів. Ефективні механізми протекціонізму повинні долати наслідки циклічності відтворювального процесу в сільському господарстві з метою запобігання послаблення його експортного потенціалу [8]. Прояви неспроможності ринкового механізму ефективно вирішувати економічні проблеми і забезпечувати оптимальний розподіл матеріальних благ вимагають урядового втручання. Зростання обсягів дотацій країн Європейського Союзу (ЄС) (табл. 3) та інших провідних учасників світового ринку змушує вести пошук механізмів підтримки вітчизняних товаровиробників.

Завдання Спільної аграрної політики країн Європейської спільноти були сформульовані в Римській угоді: підвищення продуктивності сільського господарства, забезпечення належного життєвого рівня населення в сільській місцевості, стабілізація кон'юнктури аграрних ринків, гарантування достатньої пропозиції продовольства за доступного рівня споживчих

цін. Згодом у зв'язку з кількісним дисбалансом виникла потреба у зміні регуляторних засобів та застосуванні компенсаційних платежів. Внутрішній рівень цін на сільськогосподарську продукцію в ЄС загалом вищий за рівень світових цін, що вимагає суттєвих бюджетних витрат та перешкоджає розширенню експорту. Крім того, прогнози росту світових цін на продовольство є передумовою прибуткового ведення сільського господарства за мінімального рівня інтервенційних заходів. Серед недоліків Спільної аграрної політики слід відзначити нерівномірність розподілу дотаційних платежів серед виробників та регіонів, неадекватність підтримки економічному розвитку сільських територій та різний рівень інтенсивності виробництва, недотримання вимог безпечності продовольства та охорони навколишнього середовища [10, 11]. Складність охоплення системою дотацій усього комплексу проблем та

Таблиця 3. Обсяги субсидій в аграрному секторі країн ЄС, млн євро [9]

Регіон, країна	1995 р.	2000 р.	2006 р.
ЄС-15	34186,3	37491,5	44748,2
ЄС-27	...	38640,8	50581,5
Австрія	2034,6	1422,4	1760,1
Бельгія	334,0	351,2	509,2
Болгарія	...	5,4	79,4
Греція	1944,1	2134,0	3085,0
Данія	796,1	788,8	999,3
Естонія	2,9	22,2	119,7
Ірландія	911,1	1284,0	1950,2
Іспанія	4242,0	4895,2	6404,7
Італія	2937,8	4794,1	4388,2
Кіпр	...	3,0	0,0
Латвія	...	15,1	235,3
Литва	...	17,8	283,7
Люксембург	33,6	48,4	65,2
Мальта	...	1,0	19,6
Нідерланди	565,5	408,4	995,6
Німеччина	5704,1	5600,7	6397,2
Польща	...	214,4	2406,6
Португалія	740,2	663,7	865,9
Румунія	...	228,3	303,3
Словацька Республіка	164,5	235,4	284,4
Словенія	23,3	64,4	220,3
Сполучене Королівство	2920,0	4099,1	4250,4
Угорщина	...	172,2	1000,4
Фінляндія	2289,4	1967,3	2092,6
Франція	8029,5	8152,3	9964,1
Чеська Республіка	...	170,1	880,4
Швеція	704,3	881,9	1020,5

Таблиця 4. Обсяг експорту та імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в Україні, млн дол. США [12]

Роки	Експорт	Імпорт
2000	1378	908
2001	1824	1126
2002	2389	1114
2003	2732	2174
2004	3473	1909
2005	4307	2684
2006	4713	3166
2007	6248	4111
2007 р. у % до 2000 р.	у 4,5 р.б.	у 4,5 р.б.

необхідність дотримання міжнародних домовленостей згідно з вимогами Світової організації торгівлі змусила здійснити заходи щодо реформування Спільної аграрної політики.

Вибір механізмів субсидування є важливим засобом досягнення суспільних цілей: забезпечення економічного росту та зміцнення зовнішньоекономічного потенціалу агропромислового комплексу. Необхідність координації регуляторних заходів на внутрішньому та зовнішньому ринках визначається тим, що вивезена сільськогосподарська сировина може повернутися у вигляді продуктів переробки, і це не вирішує проблем забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу. Нераціональна структура вітчизняного експорту вимагає підтримки стратегічних галузей агропромислового комплексу, спроможних виробляти продукцію з високою доданою вартістю і постачати на світовий ринок конкурентоспроможні товари. Незважаючи на збільшення обсягів експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в Україні, імпорт зростає такими ж темпами (табл. 4), що вказує на можливі загрози.

Розглядаючи процес вибору схем стимулювання експорту, А. Ніколаєва виділяє такі критерії: вибір стратегічних напрямів стимулювання експорту, ідентифікація внутрішніх обмежень для нарощування експортного потенціалу, виявлення зовнішніх перепон для експорту, виділення секторів економіки експортної орієнтації, визначення можливостей для стимулювання розвитку галузей експортного спрямування, порівняння видатків на розвиток експортоорієнтованих галузей з вигодами від експортного стимулювання, розробка конкретних програм розвитку експорту стосовно окремих регіонів, країн та товарів, а також визначення механізмів стимулю-

вання експорту [13]. Фінансово-економічна підтримка є необхідною умовою формування механізмів виходу аграрних формувань на зовнішній ринок (рис. 1).

Вихід аграрних підприємств на зовнішній ринок вимагає, перш за все, глобального позиціонування, що передбачає формування їх позитивного іміджу на цільових маркетингових сегментах. При цьому кращих результатів можуть досягати інтегровані структури, які спроможні забезпечити приведення технологічних характеристик виробництва та розподілу продукції у відповідність із запитами зарубіжних споживачів. Позитивний координаційний вплив регуляторних заходів є передумовою формування глобальних логістичних мереж.

У цьому зв'язку виникає необхідність удосконалення системи дотацій. При цьому важливо сформулювати критерії ефективності системи субсидування в агропромисловому комплексі у контексті зміцнення зовнішньоекономічного потенціалу (рис. 2).

Суспільні інтереси вимагають забезпечення вітчизняним аграрним підприємствам умов для розширеного відтворення та досягнення оптимального рівня їх маркетингової сили. У

Вибір механізмів субсидування є важливим засобом досягнення суспільних цілей: забезпечення економічного росту та зміцнення зовнішньоекономічного потенціалу агропромислового комплексу. Необхідність координації регуляторних заходів на внутрішньому та зовнішньому ринках визначається тим, що вивезена сільськогосподарська сировина може повернутися у вигляді продуктів переробки, і це не вирішує проблем забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу. Нераціональна структура вітчизняного експорту вимагає підтримки стратегічних галузей агропромислового комплексу, спроможних виробляти продукцію з високою доданою вартістю і постачати на світовий ринок конкурентоспроможні товари. Незважаючи на збільшення обсягів експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в Україні, імпорт зростає такими ж темпами (табл. 4), що вказує на можливі загрози.

Розглядаючи процес вибору схем стимулювання експорту, А. Ніколаєва виділяє такі критерії: вибір стратегічних напрямів стимулювання експорту, ідентифікація внутрішніх обмежень для нарощування експортного потенціалу, виявлення зовнішніх перепон для експорту, виділення секторів економіки експортної орієнтації, визначення можливостей для стимулювання розвитку галузей експортного спрямування, порівняння видатків на розвиток експортоорієнтованих галузей з вигодами від експортного стимулювання, розробка конкретних програм розвитку експорту стосовно окремих регіонів, країн та товарів, а також визначення механізмів стимулю-

вання експорту [13]. Фінансово-економічна підтримка є необхідною умовою формування механізмів виходу аграрних формувань на зовнішній ринок (рис. 1).

Вихід аграрних підприємств на зовнішній ринок вимагає, перш за все, глобального позиціонування, що передбачає формування їх позитивного іміджу на цільових маркетингових сегментах. При цьому кращих результатів можуть досягати інтегровані структури, які спроможні забезпечити приведення технологічних характеристик виробництва та розподілу продукції у відповідність із запитами зарубіжних споживачів. Позитивний координаційний вплив регуляторних заходів є передумовою формування глобальних логістичних мереж.

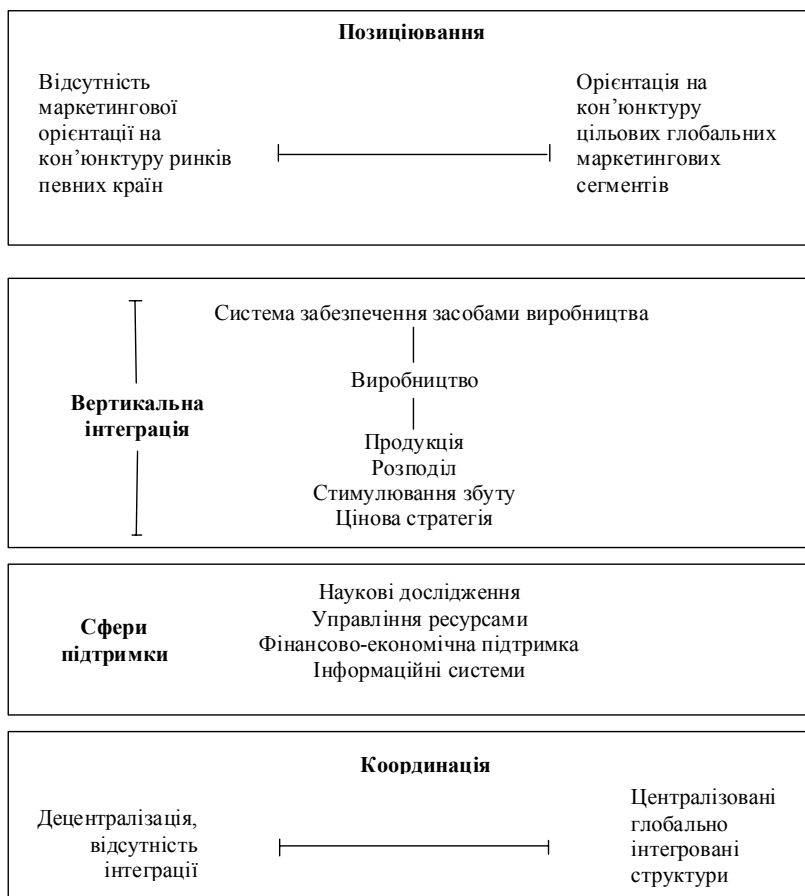

Рис. 1. Механізми виходу аграрних формувань на зовнішній ринок [14]

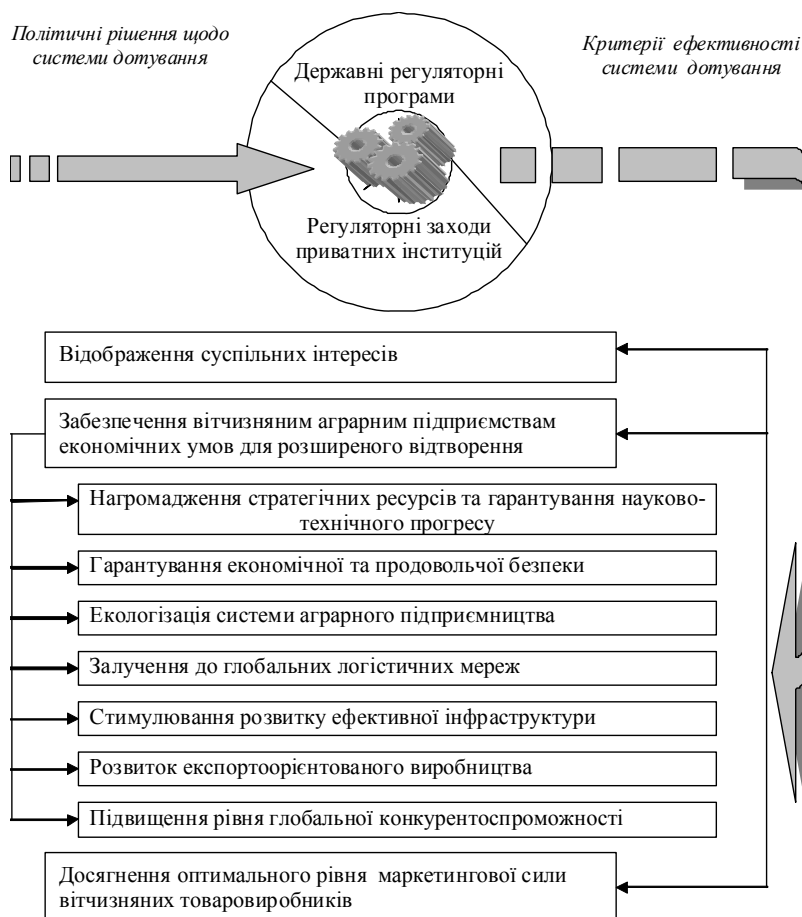

Рис. 2. Критерії ефективності системи дотування в контексті зміцнення зовнішньоекономічних позицій АПК

практиці вітчизняних регуляторних засобів не набули поширення механізми сприяння розвитку екологічного підприємництва, підвищення якості продовольства, забезпечення розбудови соціальної інфраструктури на селі, стимулювання сільського підприємництва та захисту прав виробників окремих регіонів.

ВИСНОВКИ

Необхідність перегляду основних засад функціонування вітчизняної системи підтримки агропромислового комплексу визначається низьким рівнем результативності регуляторних засобів. При цьому критеріями ефективності системи дотування можуть бути відображення суспільних інтересів, забезпечення вітчизняним аграрним підприємствам економічних умов для розширеного відтворення, нагромадження стратегічних ресурсів та гарантування науково-технічного прогресу, залучення до глобальних логістичних мереж, екологізація системи аграрного підприємництва, можливість створення ефективної інфраструктури, розвиток експортоорієнтованого виробництва, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності, досягнення оптимального рівня маркетингової сили вітчиз-

няних товаровиробників, гарантування економічної та продовольчої безпеки.

Література:

1. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. — 2008. — № 1. — С. 4—26.
2. Статистика // Аграрная неделя. — 2008. — № 14 (301). — С. 22.
3. Малыхин В. Синергетические эффекты внешней торговли Мировая экономика. — 2008. — № 5. — С. 72—76.
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарських підприємств за 2007 рік. Статистичний бюлетень. — К.: Державний комітет статистики України, 2008.
5. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки АПК. Навч. посіб. / Г.В. Черевко. — К.: Знання, 2006. — 339 с.
6. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери: Монографія. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.
7. Діброва А. Державна підтримка аграрного сектору економіки за допомогою спеціальних режимів та механізмів оподаткування // Економіст. — 2007. — № 7. — С. 32—35.
8. Олійник О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: Монографія. — Харків: Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, 2005. — 322 с.
9. Agriculture. Main Statistics 2005-2006. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. — 137 p.
10. Beattie A. Sweetheart deals // Financial Times. — 26 July 2008.
11. EU Rethinks Farm Subsidies, Seeks More Production // The Wall Street Journal. — 18 June 2008.
12. Зовнішня торгівля України товарами. Статистичний збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2008.
13. Николаева Л. Стимулирование экспорта: причины и стратегии // Международная экономика. — 2008. — № 10. — С. 22—26.
14. Schroder W., Wallace T., and Mavondo F. Cooperatives, Statutory Marketing Organizations, and Global Business Strategy // Agribusiness. — 1993. — Vol. 9, № 2. — P. 175—187.